

Recenzijos ir apžvalgos

Irena Regina Merkienė, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Bernardas Šaknys. **Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos.** Vilnius: Versus aureus, 2005. 288 p.: iliustr.

Kad ir kaip ir būtų keista, apie artimiausius šiaurės kaimynus žinome turbūt mažiausiai. Latvija lietuviams ir anksčiau, ir dabar buvo ir tebėra menkai pažįstamas kraštas, kuriame gyvena kitokio tikėjimo žmonės ir yra didžiausias Baltijos regiono miestas. Neva tie žmonės savotiški, ne tokie kaip mes ir mūsų kaimynai lenkai, o miestas – išpūdingas, prabangus, vokiškas, traukęs ir dabar tebetraukiantis mūsų žmones. Žinome ir apie lietuvių kolonijas Rygoje ir kituose Latvijos miestuose, girdėjome netgi apie lietuviškas salas rytų Latvijoje, tačiau apie tarpukario ir pokario lietuvių emigrantų bei tremtinių, negalėjusių grįžti tėvynėn ir apsistojusių kaimyninėje šalyje, lemtį beveik nieko negirdėjome. Nieko nežinome apie jų nelengvą pritaipimą, mišrias šeimas, kalbos, tikėjimo, kultūros ir kitas problemas, kurios mūsų tautiečius kamavo nuolatos ir kurios neišsprendė ir dabar, nors ir mes, ir jie – laisvų draugiškų valstybių piliečiai. Beveik nieko nežinome ir apie senuosius lietuvius, gyvenančius pietryčių Latvijoje jau antrą šimtmetį ir taip pat atsidūrusius prie panašių tautinio tapatumo išnykimo kryžkelių.

Šiuos ir kitus klausimus gvildena Lietuvos istorijos instituto mokslininkų 2005 m. išleista kolektyvinė monografija *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*. Monografijos autoriai, vadovaujami sudarytojos Irenos

Reginos Merkienės, tyrė šias ne tik etnologijos mokslui, bet ir mūsų tautos istorijai aktualias problemas. Duomenis jie surinko pagal pačių sudarytas anketas, taip pat 1996–1998 m. rengdami ekspedicijas į Latvijos pietryčių rajonus. Kaip pažymi monografijos sudarytoja, „tiriamoji lietuvių diaspora tik sąlyginai gali būti laikoma tam tikra socialine struktūra <...>. Nedidelė pietryčių Latvijos lietuvių diaspora daugiausia pasklidusi keliose netoli Lietuvos esančiose gyvenvietėse ir dideliame istoriškai su Lietuva susijusiame Daugpilyje“ (p. 18). Tad monografijoje nesiekta išsiaiškinti, kokia lietuvių padėtis tradiciškai žinomose jų kolonijose didžiuosiuose miestuose ar visoje Latvijoje, o apsiribota tik nedideliu kaimyninės šalies plotu. Tačiau čia gyvenančių lietuvių gyvenimas išnagrinėtas labai nuodugnai – tai akivaizdus recenzuojamo darbo pranašumas. Kitas darbo pranašumas – visapusiškas tyrimas, aprėpiantis ne tik visas tradicinės gyvenamosios sritis, bet ir atskleidžiantis sudėtingą šio Latvijos pietryčių ruožo etninę bei kultūrinę istoriją ir lietuvių pritaipimo galimybes.

Kompleksiniam tyrimui pasitelktos stiprios Instituto mokslininkų pajėgos. Sudarytoja I. R. Merkienė, nagrinėdama šio krašto lietuvių ištakas, etninės savimonės formavimąsi bei jos dinamiką, šeimos ir bendruomenės kultūrą, tikėjimus ir laidotuvių papročius, parašė bene didžiausią monografijos dalį. Žilvytis Bernardas Šaknys išgvildeno jaunimo bendravimo XX a. papročius bei šio krašto lietuvių bendruomenės jaunimo perspektyvas, Rasa Paukštytė-Šaknienė atliko XX a. antrosios pusės krikštynų ir vardynų analizę, Vida Savoniakaitė – lietuviškosios liaudies tekstilės

tradicijų tyrimus. Visi autoriai yra geri tiriamųjų etninės kultūros sričių specialistai, šiais klausimais Lietuvos ir užsienio spaudoje paskelbę straipsnius, o Lietuvoje – monografijų. Reikia pažymėti sudarytojos I. R. Merkienės nuveiktą didžiulį darbą suvienodinant visų autorių gautus tyrimų duomenis, pateikiant rezultatus taip, kad monografija atrodytų kaip vienu prisėdimu parašytas darbas, kurį būtų įdomu ir malonu skaityti. Tyrimus labai vykusiai iliustruoja lentelės, diagramos ir nuotraukos, atskleidžiančios sudėtingą mūsų tautiečių svečioje šalyje būklę. Labai vertingos ir plačios kiekvieno autoriaus pateiktos darbo dalies santraukos angliškai ir latviškai, taip pat ir prieš jas šiomis kalbomis pateiktas visos monografijos turinys, padedantis darbo duomenimis naudotis ir užsienio mokslininkams. Rūpestingai sudarytas iliustracijų ir asmenvardžių bei vietovardžių sąrašas.

Aptardama pietryčių Latvijos lietuvių ištakas, I. R. Merkienė nurodo istorijos ir kalbotyros mokslų šaltinius, pasak kurių lietuvių čia būta jau XIII a. Remiantis XIX a. visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, „XIX a. pabaigoje lietuvių dar gana ištisai gyventa beveik 10 km ruožu palei Dauguvą kairiajame krante į rytus nuo Daugpilio“ (p. 27). Lietuviškų kaimų buvo ir gerokai šiauriau – Rezeknės apylinkėse: čia lietuviškai tarpusavyje kalbėti nustota tik apie 1930 m. Atskleidžiama ir sudėtinga pasienio gyventojų padėtis 1921 m. Lietuvai pasirašius tarpvalstybinę sienos sutartį su Latvija, mat pasienio ruožo žmonėms, nesuvokiantiems tautybės ir pilietybės skirtumų, dėl mišrių šeimų būdavo nelengva apsispręsti, kokią nurodyti tautybę. Lietuvių skaičius Latvijoje, taip pat ir nagrinėjamame jos pietryčių krašte, padidėjo ir po 1926 m., abiem valstybėms pasirašius emigracijos sutartį ir ją tolydžio atnaujinant.

Kaip vieną iš tarpukario pietryčių Latvijos lietuvių etninę savimonę veikiančių priežasčių I. R. Merkienė nurodo šios diasporos gyvenimą daugiausia kaimuose, valstietišką mąstyseną, tradiciškai susietą su tam tikra teritorija, jos gyventojais ir kultūra. Įtaką darė ir mokyklos. Jos, „trūkstiant išsilavinusių lietuvių ir švietimu besirūpinančių žmonių <...>, buvo steigiamos labai vangiai, daugeliui atokiau nuo miestelių gyvenančių vaikų buvo sunkiai prieinamos“ (p. 39). Tėvams galvojant apie vaikų ateitį, rinktasi išsilavinimas latvių kalba. Asimiliacijai buvo palanki ir šiame krašte vyravusi katalikybė. Nors lietuvių bendrėsi palaikyti ir čia veikiančios draugijos, sąjungos, klubai, vis dėlto „pietryčių Latvijos lietuvių diasporoje tarpukariu nebuvo lietuviško nacionalizmo ir jokių natūralių vidinių kliūčių visoje Latvijoje plintančiai tautinei asimiliacijai sustabdyti“ (p. 42).

Pokario metais, pragyvenimo lygiu Lietuvai pranokus Latviją, emigracija į Latviją pasibaigė. Prasidėjo reemigracija, nes, be kita ko, tėvai siekė vaikams duoti lietuvišką išsilavinimą (Latvijoje tuo metu lietuviškos mokyklos buvo uždarytos). Pasilikusieji kūrė mišrias šeimas, asimiliacija ypač sustiprėjo 1960–1990 m. Pietryčių Latvijoje pokariu apsigyveno nauja lietuvių banga, kuri rinkosi artimesnę kaimyninę šalį, o ne tremtį. „Nemaža jų dalis stengėsi įsikurti kuo arčiau Lietuvos pasienio. Taip buvo tarsi pasiliekiama galimybė išlaikyti ryšį su savo tėvyne, kurią simboliškai gimtasis kaimas, kaimynai ir artimiausi giminaičiai“ (p. 44). Paskutinis lietuvių srautas pietryčių Latvijoje apsisistojo po tremties, kai dėl jų teisių apribojimo jiems buvo uždrausta gyventi Lietuvoje.

Akivaizdu, kad daugiatautė aplinka pokario metais veikė lietuvių etninę savimonę. Atsirado poreikis mišriose šeimose „derinti vaikų tautybę prie aplinkos, ypač

sureikšminant teritorinį administracinį veiksnį ir galimybę išmokti pasirinktosios tautybės kalbą. Dėl šių priežasčių Latgaloje, iš dalies ir Aukšžemėje prestižinėmis galėjo būti laikomos tik dvi tautybės: latvių <...> ir rusų“ (p. 45). Lietuvių skaičius pagal oficialiąją statistiką 1989 m. itin sumažėjo: Daugpilyje jų buvo vos 0,9 %, Rzeknėje – 0,2 % gyventojų. Ir tik kaimo vietovėse Daugpilio rajone tuo metu buvo 1,5% lietuvių. „Vykstant tautiniam maišymuisi, neišvengiamai viena iš tautybių asimiliuodavosi. Šiuo atveju dažniausiai nukentėdavo lietuvių diaspora, prarasdama potencialius savo narius“ (p. 52). Atsirado netgi nuomonė „apie tautybę kaip apie formalų laisvai pasirenkamą dalyką, kuris gali būti visiškai atsijęs nuo žmogaus tėvų ir protėvių etninės priklausomybės <...>. Didėsne vertybe jiems (mišrių šeimų vaikams. – R. A.) tapo gimtinė“ (p. 55).

Lietuvių kalba Latvijoje palaipsniui virto tik namų kalba, o iki 1991 m. ji jau buvo pasitraukusi iš viešojo gyvenimo. Netgi tarpusavyje lietuviai kalbėjosi latviškai, pietryčių Latvijoje neveikė jokia lietuviška mokykla. Šitokia padėtis nustatyta ir ekspedicijų metu: „Lietuviška etninę savimonę dabar labiausiai išlaiko pagyvenę žmonės. Net ir tie, kurie yra kilę iš tautiniu atžvilgiu mišrių šeimų <...>. Asmeninės etninės savimonės keitimas 1998 metais buvo mažiau aktualus Latvijos pilietybę turintiems, ypač pagyvenusiems, lietuviams, nes jie savo etniškumo tiesiogiai nebesiejo su savo ateitimi“ (p. 65).

Aptardama šeimos ir bendruomenės tradicijas, I. R. Merkienė nurodo du tradicijų gyvavimo laikotarpius po Antrojo pasaulinio karo. Pirmasis – iki 1991 m., kai dėl stiprėjančios ateistinės propagandos lietuvių religinis gyvenimas, glaudžiai besisiejęs su kultūrinėmis tradicijomis, sumenko, ir antrasis – po 1991 m., kai dėl sovietmečio procesų jis negalėjo atsigausti

ir lygiai taip pat menko. Tik antruoju laikotarpiu lietuvių kultūrinių tradicijų nykimui didelę įtaką dar padarė ir į tėvynę grįžtantys jauni ir brandaus amžiaus žmonės, taip pat dėl vizų režimo daugeliui Latvijos pilietybės neturinčių pokario imigrantų užkirsta galimybė dažniau lankytis tėvynėje ir kt. Autorė pažymi, jog jaunimas, negalėdamas perimti senelių kultūrinės tradicijos, mažiau ją sieja su religine praktika ir todėl jo „etninė kultūrinė tradicija žymiai modernesnė, <...> labiau orientuota į naujus, iš televizijos pažįstamus Lietuvos kultūros reiškinius“ (p. 101).

Religinis gyvenimas, galimybė melstis gimtąja kalba ir lankytis bažnyčioje turėjo didelę įtaką išlaikant kultūrinį savitumą. Tačiau vietos lietuviams jis taip pat problemiškas, nes pietryčių Latvijoje kunigai beveik nemokėjo lietuviškai ir lietuviškos pamaldos vykdavo tik Subatėje. Nemažai lietuvių vykdavo į pamaldas Lietuvoje. „Daugiatautė aplinka iš esmės krikščioniška. Latviai, lenkai, baltarusiai ir rusai, su kuriais kai kurie lietuviai tuokėsi, švenčia tas pačias krikščioniškas religines šventes <...>. Labai vertinama Latvijos Respublikoje po 1991 m. atsiradusi religinė tolerancija. Ji sustiprino šeimos ryšius su giminėmis, artimiausiais kaimynais“ (p. 104).

Vietos lietuviai brangina iš Lietuvos atvežtus tautiškumą pabrėžiančius dalykus – liaudies meno dirbinius, Lietuvos valstybinę vėliavą, patys mezga tautiniais raštais išpuoštas pirštines. Etninį ir kultūrinį tapatumą išsaugoti padeda ir mirusiųjų pagerbimo papročiai. I. R. Merkienė pažymi, kad jie nyksta, ypač priešmirtinis atsisveikinimo paprotys, kuris „vis dažniau tampa tik artimųjų kraujo giminių, ypač tėvų ir jų vaikų, tarpusavio ryšių tradicija“ (p. 174). Atsisveikinant su velioniu kapinėse, bendruomenė užleidžia vietą šeimai. Keičiasi ir kiti laidotuvių apeigų elementai, o pats „ritualas subyrėjo į atskiras

klaidžiojančias detales <...>, atskiri apeiginiai momentai prarado savo ankstesnius pavidalus. Tačiau postmodernaus dabartinio žmogaus pasaulėvokoje tai nesutrukė išlikti tam tikriems elgesio stereotipams, leidžiantiems savo asmeninę kultūrą tapatinti su etninės kultūros paveldu ir etninės bendruomenės kultūroje atpažinti savo tapatumą“ (p. 188).

Prieškario, pirmosios pokario ir vėlesnės kartos, taip pat jau dabartinio lietuvių ir iš Lietuvos kilusio jaunimo etninė kultūrinė savivoka klostosi sparčiai keičiantis vertybėms, etninio bei kultūrinio tapatumo ir jų skirtumo suvokimui. Nagrinėdamas pietryčių Latvijos lietuvių jaunuomenės perspektyvas, Ž. B. Šaknys atkreipia dėmesį į tame krašte gana nelengvai apibrėžiamą tautybės sąvoką. „Dauguma respondentų gimę Latvijos Respublikoje <...>, visi kiti – vaikystėje ar paauglystėje atvykę iš Lietuvos <...>, kartais tai nulemdavo lietuvių tautybės įrašą pase, meilę Lietuvai, nors abudu tėvai rusai. Kelios lietuviškai nemokančios žinių pateikėjos pavadino save lietuvėmis, nors išpažino sentikių ar stačiatikių tikėjimus ir buvo glaudžiai susijusios su rusų, mažiau – su latvių kultūra“ (p. 70). Šeimose lietuviškai kalba tik trečdalis lietuviškai mokančių pateikėjų. „Kalbos vartojimas nepriklauso nuo tautybės. Iš keturių namie tik lietuviškai kalbančių respondentų trys yra latviai“ (p. 74). Etninis tapatumas stiprinamas ir žiūrint Lietuvos televizijos laidas. Lietuviškas programos žiūri daugiau nei pusė respondentų, tai padeda neužmiršti kalbos, o jos nemokančius skatina mokytis. Rečiau klausomasi lietuviškų radijo programų, gerokai mažiau skaitoma spaudos ir knygų. Atrodo, kad „lietuviybės perspektyvos nekokios, respondentų vaikai kalbės latviškai, kai kurie gal ir rusiškai“ (p. 83).

Jaunimo papročiai tiriami dviem tarpniais: 1918–1940 m. ir po 1991 m., kai Lat-

vija buvo ir vėl tapo nepriklausoma, bei sovietinės okupacijos metais (šis laikotarpis tyrinėjamas mažiau). Ž. B. Šaknys nurodo pietryčių Latvijos lietuvių ir šiaurės rytų Lietuvos jaunimo papročių bendrumus, tačiau atseka ir skirtumus. Juos lėmė Latvijoje labiau švęstos ir švenčiamos kalendorinės šventės, ypač Joninės, taip pat ir Latvijos lietuvių kitokia etninė ir kultūrinė aplinka.

Gvildendama krikštynų ir vardynų papročius, R. Paukštytė-Šaknienė pastebi, kad krikštą vietiniai lietuviai laikė ir tebelaiko labai svarbiu. Išlikusi ir aiški konfesinė nuostata – krikštatėviais „negalima kviesti kito tikėjimo žmoniu“ (p. 149). Krikštynos buvo „vedusių žmonių šventė, ir jaunimas nedalyvavo“ (p. 154). Vardynų, primestų sovietinės okupacijos metais, papročiai ir pačios vardynos, priešingai negu krikštynos, „nedarė jokio įspūdžio, jiems (respondentams. – R. A.) buvo svarbiau kūdiki pakrikštyti“ (p. 156).

V. Savoniakaitė, nagrinėdama liaudies tekstilę, pirmiausia aptaria priežastis, kurios „Latvijos pasienio rinkoje padeda išlikti ir konkuruoti lietuvių emigrantų, amatininkų tradicinei tekstilei su Latvijos smulkiosios pramonės gaminiais“ (p. 197). Lietuviškųjų dirbinių konkurencingumą pirmiausia lemia mažesnė jų kaina, be to, „Latvijos pasienio regionų ekonomika neišnaudoja tradicinės kūrybos potencialo, kaip dirvos kurti naujas darbo vietas, smulkiają tekstilės pramonę ar suvenyrų industriją“ (p. 200). Lietuviškosios tekstilės tradicijos šiame Latvijos krašte atsineštos iš Lietuvos. Tačiau jos kito: „Iš Lietuvos atsinešti raštai moterims nusibosdavo <...>, jie buvo pakeičiami naujais“ (p. 207). Vis dėlto lietuviškų ir latviškų raštų skirtumai akiškai vaizdūs, išliko netgi tradicinės audinių spalvos. „Tekstilės dirbiniuose galima dar rasti lokalinės kultūros skirtumų. Kultūrai asimiliuojantis tradicinės tekstilės kūryba

išlieka gyvybingesnė už kalbą. Nebemokantys kalbėti lietuviškai dar žino ir išlaiko tradicinius lietuviškus papročius“ (p. 210).

Monografijos apie pietryčių Latvijos lietuvius autoriai atvėrė langą į mums dar labai menkai pažįstamą pasaulį. Iki šiol daugiausia domėtasi Baltarusijos, Rusijos ir Lenkijos lietuviais. Tad šiuo solidžiu veikalu užpildyta nemenka spraga ir leidžia pažinti ne tik mūsų tautiečių, bet ir pačių latvių etnines tradicijas ir sudėtingos šiaurės kaimynų istorijos audringus XX a. vingius.

Darbas parašytas labai patraukliai, jį perskaitai vienu atsikvėpimu, nes domina iki šiol nežinoti lietuvių, latvių, rusų, baltarusių, lenkų tarpusavio santykiai etniškai ir kultūriškai margame Latvijos pasienio krašte. Monografijoje bemaž nėra ir korektūros klaidų, išskyrus nebent p. 159 pateiktą, atrodo, netikslią 1988 m. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamos ekspedicijos datą (tikriausiai turėjo būti 1998 m.). Tačiau norėtusi tarti keletą žodžių apie pačios knygos leidimo kokybę.

Ji nėra aukšta, nes nematyti dailininko ar meninio apipavidalintojo darbo. O jo verkiant reikėjo, nes gausios iliustracijos – nuotraukos, lentelės, diagramos – pateiktos be jokios meninės išraiškos. Archyvinės ir dabartinės nuotraukos galėjo būti įterptos atitinkamuose skyriuose ir puslapiuose, o ne sudėtos atskirai, jos privalėjo būti retušuotos, atnaujintos, nes nemaža dalis – iš 1930–1938 m. laikotarpio. Tekste pateiktos diagramos turėjo būti spalvotos, nes vien juodi atspalviai menkai sako apie jų reikšmes. Išradingiau galėjo būti pateikiamos ir kiekviename puslapyje esančios nuorodos. Gražesnis, patrauklesnis, neperkrautas nuotraukų turėjo būti ir knygos viršelis. Susidaro įspūdis, kad leidyklai, turinčiai didelę patirtį ir sugebančiai gražiai

išleisti mokslo knygas, ši monografija neatrodė kuo nors reikšminga, todėl ji tarsi skubotai parengta ir išleista kuo mažesne savikaina.

Vis dėlto mokslinė monografijos vertė neabejotina. Tai paminklas beišnykstančiai kaimyninės šalies etninei mažumai. Knyga naudosis ne viena tyrinėtojų karta, nes niekur kitur žinių apie svečios šalies vaikus – pietryčių Latvijos lietuvius – jau nebus.

Romualdas Apanavičius

Inga Nėnienė. **Didžiosios skaros Lietuvoje: kaimo ir miesto kultūrų sąveika.** Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. 304 p.: iliustr.

Lietuvos etnologijos mokslo raidoje greta XX a. devintajame–dešimtajame dešimtmėčiais išpopuliarėjusių taikomojo pobūdžio tiriamųjų darbų, kurie buvo daugiau skirti liaudies kultūrai pažinti, puoselėti ir pritaikyti, atsirado vis daugiau darbų etnologų, atėjusių iš praktikų gretų, t. y. liaudies meno puoselėtojų būrio. Taip ir Inga Nėnienė, pradėjusi mokytis audimo meno paslapčių, ėmėsi etnologijos studijų, kurias vainikavo didžiųjų skarų tyrimai. Tekstilės ir aprangos tyrimus Lietuvoje turtino tokie serijiniai leidiniai kaip „Sodžiaus menas“, kurio leidimą sustabdė Antrasis pasaulinis karas, ir sovietmečiu pradėta leisti serija „Liaudies menas“. Tiek vienoje, tiek kitoje serijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama lietuvių kostiumui (Tamošaitis A. (sud.). 1931–1939. *Sodžiaus menas* 1: Rinktiniai audiniai, 2: Prijuostės ir „žičkų rinkiniai“, 3: Liaudies meno dirbinių raš-

tai, 4: Juostos, 5: Mezgimo-nėrimo raštai, 6: Senoviškų rankdarbių raštai, 7–8: Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Kaunas: Žemės ūkio rūmai; Balčikonis J., Bernotienė S., Kairiukštytė-Galaunienė K., Mikėnaitė A. (sud.). 1974. *Drabužiai*. Vilnius: Vaga; Bernotienė Stasė. 1974. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai, XVIII a. pab. – XX a. pr.* Vilnius: Mintis; Jurkuvienė Teresė. 2006. *Lietuvių tautinis kostiumas*. Vilnius: Baltos lankos), ypač juostoms, kurioms skirti ir atskiri katalogai, studija: Mikėnaitė A. (sud.). 1967. *Juostos: katalogas*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus; Mikėnaitė A., Balčikonis J. (sud.). 1969. *Juostos*. Vilnius: Vaga; Tamošaitienė Anastazija, Tamošaitis Antanas. 1988. *Lithuanian Sashes*. Toronto: Lith. Folk Art Inst.; Jurkuvienė Teresė. 2001. *Lietuvių liaudies juostos*. Vilnius: Gervelė; Tumėnas Vytautas, 2002. *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas*. Vilnius: Diemedis. Neseniai pasirodė Nacionalinio dailės muziejaus drobulių katalogas: Bernotaitė-Beliauskienė Dalia. 2004. *Lietuvių moterų drobulės: katalogas*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus. Yra leidinių, skirtų delmonams, pirštinėms: Merkienė Irena Regina, Pautieniūtė-Banionienė Marija. 1998. *Lietuvininkų pirštinės*. Vilnius: Žara; Matulionienė Elena. 2005. *Delmonai: Klai-pėdos krašto tautiniai rūbai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. Žinoma, daug drabužių dar laukia savo eilės. Inga Nėnienė iš visų aprangos dalių vykusiai pasirinko skaras. Iš viršutinių apsiaustų, žinomų nuo seniausių laikų, savo formos paprastumą ilgiausiai išlaikė skaros ir joms artimos skraistės (autorė pasirinko pavadinimą „užsupalai“): kilimai, gūnios drobulės, pelerinos ir kita. Jos yra ne tik konservatyviausios savo forma, bet ir įdomiausios tekstilės (technikos, spalvų, ornamentų raida) funkciniu požiūriu. Šioje monografijoje skaros, užsupalai analizuojami tekstilės raidos kontekste. Knygoje au-

torė aptaria tekstilės technologijų, skarų bei kitų skraisčių (užsupalų) ornamentikos, puošybos raidą, tiria jų kaitą dėl kaimo ir miesto kultūrų poveikio, jų dėvėjimą, išlikimą ir interpretacijas XX a. pabaigoje, etninių savitumų raišką.

Ingos Nėnienės pasirinkta tyrimo kryptis apima skaras ne tik kaip tam tikrą gamybos produktą, bet ir kaip kultūrinį simbolį, todėl buvo aptarti kostiumo, skarų, tekstilės, ornamentikos tautinio identiteto, kultūros kaitos tyrimai. Beveik 20 įvado puslapių autorė skiria būtent „etninio kultūrinio tapatumų tyrinėjimų aspektams“ išdėstyti. Čia sklandžiai, bet gana eklektiškai apžvelgiami tautinio ir etninio tapatumo ieškojimai įvairių XX a. tyrinėtojų darbuose ir tik pastraipa skiriama aprangos ir tekstilės simbolinių reikšmių tyrimams (p. 13–20). Pratęsus monografijos įvadinėje dalyje autorės išsakytą mintį, jog „tautinio kostiumo teorinėje ir praktinėje sklaidoje moterų didžiosios siaučiamosios skaros buvo likusios kitų kostiumo dalių „šešėlyje“ (p. 11), reikia pažymėti, kad skaros, kaip ir kiti viršutiniai apsiaustai, XX a. pirmojoje pusėje nebuvo tautinio kostiumo sudėtinė dalis, nors to meto tekstuose apie lietuvių aprangą jie suminėti, aprašyti, analizuoti ir siūlyti dėvėti su tautiniu kostiumu (tai, beje, pati autorė parodė 207 p.). Tautinių drabužių raida, kaip ir daugelyje Europos šalių, dėsningai perėjo tam tikrus tarpsnius. Neinterpretuotų istorinių drabužių šalininkų pastangomis XX a. antrojoje pusėje skaros ir kiti apsiaustai įtraukti į kostiumą ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Kultūros prigimties, kitimo ir lokalinių kultūrų teorijos (cituojami G. P. Murdocko, A. L. Kroeberio, B. Malinowskio, R. Merkienės, R. Guzevičiūtės teiginiai) gretinamos su lietuvių aprangos tyrimais. Taip I. Nėnienė sustoja prie teiginio, kad pagrindinis, stipriausias aprangos kitimo veiksnys yra mada. Ši ap-

žvalga atsidūrė pirmajame skyriuje „Teorinės skarų tyrimo prielaidos“ (p. 39–44).

Trumpai apžvelgusi tekstilės, aprangos ir skarų užsienio šalių istoriografiją, autorė atskirą įvado skirsnį skyrė lietuvių skarų tyrinėjimams ir apžvelgė juos chronologiškai nuosekliai. Tai darbai, kurie ne kartą buvo aptarti ir naudoti daugumos lietuvių kostiumo tyrinėtojų. Pažymėtina, jog I. Nėnienės pastaba, kad S. Bernotienė savo darbuose nenurodo duomenų, kuriais remdamasi ji atliko tyrimus, skaičiaus, yra neteisinga, nepagrįsta, aiškina (p. 29). S. Bernotienė savo darbuose rėmėsi ilgametėse ekspedicijose pačios rinkta medžiaga, kuri sudaro beveik didžiąją Nacionalinio muziejaus, ypač tekstilės rinkinių, dalį, be to, jos straipsnyje apie Žemaičių skaras (*Muziejai ir paminklai*, 1979, Nr. 1, p. 61) yra nurodyti konkretūs skaičiai surinktų skarų, kuriomis tyrinėtoja rėmėsi.

Etnografinių lauko tyrimų metu I. Nėnienės surinkti gausūs nauji duomenys plačiausiai panaudoti monografijos penktame skyriuje. Metodiškai rinktos medžiagos preciziškumas matyti ir iš parengtų klausimynų (žr. 1–4 priedai). Pagirtinas ir jos naujas žvilgsnis analizuojant muziejuose surinktus eksponatus: skraistės (užsupalai) profesionaliai susistemintos pagal audinio pynimo būdus, ornamentikos struktūras, formas. Tokį tyrimą palengvino jos tikslingai parengta skaros aprašo forma (priedas 5).

Pirmojo skyriaus dvejuose skirsniuose apžvelgiamas skarų plitimas Europoje ir Lietuvoje. Sintetiniame chronologiniame skarų dėvėjimo, jų formų, spalvų, medžiagų aprašyme išryškinaamas madų poveikis skarų raidai. Trečiame skirsnyje akcentuojama lietuviškų skarų pavadinimų įvairovė, jų naudojimo tradicija ir raida tiriama penkiais aspektais: užsupalų pavadinimai istoriniuose šaltiniuose, tyrinėtojų interpretacijos, funkcinės, etninės, kultūrinės pa-

vadinimų sąsajos, pavadinimų skirstymas pagal rūšis. Ieškodama atsakymo į klausimą, kokiais pavadinimais minimi užsupalai istoriniuose šaltiniuose ir kaip juos interpretavo tyrinėtojai, autorė pateikė šaltinių duomenų konspektą. Įvardijimus išvertusi iš vokiečių kalbos pažodžiui, jų nekomentuoja, nesusisteminą. Išversti terminus pažodžiui iš vokiečių kalbos neužtenka, nes toks vertimas ne visuomet atspindi objektą. Vokietis pamatyta dangą galėjo įvardinti įvairiai, jam suprantamu bendresniu terminu, todėl pažodinis vertimas iš vokiečių kalbos apie lietuvių aprangą dažniausiai bus apytikslis. Suvokti, apie kokio tipo drabužį kalbama, galima tik tada, kai tekste yra platesnis drabužio apibūdinimas ar pateiktas lietuviškas, vietinių žmonių vartotas pavadinimas.

Monografijoje autorė toliau parodė, kad to paties drabužio pavadinimu vadinti skirtingi tekstilės dirbiniai, o pakitus jų paskirčiai, jis įvardijamas kita leksema. Inga Nėnienė meistriškai atskleidžia leksemų įvairovę, ypač XX a. lietuvių vartosenoje, priklausančią nuo dangos formos, dydžio, dėvėjimo, pluošto, spalvinio ir ornamentinio sprendimo, kilmės, rečiau nuo paskirties ir įsigijimo, parodė, kaip jie ilgainiui kito kultūriniame kontekste ir pan. Užsupalų įvardijimų diapazonas atskleistas įvairiais aspektais ir pakankamai išsamiai, pasitelkus ir giminingų žodžių prasmių aiškinimą, tačiau kažkur pradingo, manyčiau, labai svarbi, tyrimą galėjusi praplėsti žodžio „skarinis“ analizė.

Antrajame skyriuje I. Nėnienė pereina prie masinės gamybos įtakos skaroms analizės prieš tai aptarusi aprangai skirtos tekstilės gamybos cechų, manufaktūrų dirbinių atsiradimą Lietuvoje ir jų audimo tradicijų plitimą ne tik mieste, bet ir kaime, parodydama jų įtakos mastus namų audimo tradicijoms. Čia ji daugiau sustoja ties lietuvių skarų formų kaita XVIII a. pab. –

XX a. Užsupalų skirstymas pagal formas į kvadrato ir stačiakampio yra vizualiai suprantamas ir aiškus, priimtinas siekiant atskleisti jų raidos ypatumus. Įdomi išžvalga, kad kitaip nei Latvijoje ir Estijoje, Lietuvoje kvadrato formos skaros paplito XIX a. viduryje namų audimo tradicijoje (p. 100). Vis dėlto užkliūna tai, kad autorės pateiktos formos kai kuriais atvejais įvardintos kaip kvadrato, tačiau „neišlaido kvadrato“. Ar gali būti „netaisyklingo kvadrato forma“ (p. 96), ar „taisyklingas kvadratas“ (p. 98)? Kvadratas, žinia, yra stačiakampis, kurio visos kraštinės yra lygios. Aptariant stačiakampio formos užsupalus pateiktose diagramose 5 ir 6 galime matyti keletą kvadrato formos drobulių (išsiskiria 3 iš Kaišiadorių r. ir 1 iš Kauno r.), o nagrinėjant kvadrato formos užsupalus, diagramoje 22 matyti „kvadratinį skarų“, kurių kraštinių ilgis skiriasi maždaug nuo 10 cm iki 30 cm ir daugiau, – jos turėtų būti priskirtos prie stačiakampio formos skarų. Kyla klausimas, kodėl vienos jų priskirtos stačiakampio formai, kitos – kvadrato. Be to, p. 13 nurodyta, kad „lygiakraščio stačiakampio“ skaras vadinama kvadratinėmis, o „lygiašonio“ – stačiakampėmis! Bet čia kalbama ne apie trikampius ir trapecijas, tai koks skirtumas tarp lygiašonio ir lygiakraščio stačiakampio? Matyt, reikėjo labiau apgalvoti formų apibūdinimus. Tekstas rodo, kad skaros mėgintos skirstyti ne tik pagal formą, bet ir pagal jų pavadinimus (drobulės, gūnios, skaros ir kt.).

Trečiajame skyriuje meistriškai nagrinėjami skarų raštai. Į raštų struktūrą autorė žvelgia labai plačiai ir kartu preciziškai. Raštus, pasak autorės, lemia skaros forma, pluoštas, pynimas, spalvos ir kita. Todėl nuošalyje nelieka ir tokia tekstilės gamybos raidai svarbi detalė kaip atskirų palų sujungimo būdai (p. 112–113), naudoto pluošto derinimas gamintojų dirbiniuose.

I. Nėnienė išsamiai analizuoja, kaip Lietuvoje plito languota tekstilė, atskleidžia šio ornamento ir proporcijų dėsningumą ne tik skarose, bet ir kitoje aprangos tekstilėje. Labai nuodugniai išnagrinėta languoto audinio rašto sklaida ir jo identifikacijos. Nauja tai, kad I. Nėnienė įrodė, jog languoti raštai Lietuvoje žinomi XIV a., o XIX a. pr. jie pasidarė madingi Europoje, tad daugiau jų buvo ir Lietuvos XIX a. pab. – XX a. tekstilėje. Imdamasi nagrinėti skarų audimą, pluošto rūšis ir pynimo raštus, autorė pirmiausia apibrėžė ir susistemino terminiją. Ypač reikšmingas jos indėlis susisteminant tekstilės audimo raštų, spalvų ornamentikos tipus. Reikia tikėtis, kad ši terminija bus plačiai vartojama etnologų, tekstilės tyrinėtojų darbuose. Profesionalus žvilgsnis į audimo technikos ir ornamentikos struktūras leido autorei pagrįsti sąsajas tarp jų, parodyti amatininkų ir fabrikinų audimo technologijų, jų dirbinių spalvinių derinių, pluošto naudojimo įtaką namų audimo tradicijoms. Autorė plačiai naudoja pynimo raštų sistemą skaičiuodama atskirų užsupalų kiekį pagal gamintojus ir atskirais laikotarpiais (tai pateikta lentelėse 4 ir 5 ir jos dar eksplikuotos diagramose 27, 28, 29, 30), taip pat pateikta nemažai vaizdinių pavyzdžių, nors, gaila, ne visų šios sistemos elementų. Tokių vaizdinių pavyzdžių, kokie pateikti iliustracijose 70–73 ir kitur, galėjo būti sudaryta visa lentelė (pavyzdžiui, 4-ta). Užkliūna teiginys „pažymėtina, kad ataudų ripso lovatiesės Žemaitijoje nepaplito, o Aukštaitijoje, kur lovatiesės austos ataudų ripsu, nepaplito šio pynimo užsupalai“ (p. 132). Būtina jį pagrįsti, paaiškinti ar nurodyti šaltinį. Ataudų ripsas buvo labai populiarus Žemaitijoje audžiant sjonus.

Detaliai ištirti skarų spalvų raštai, išgaunami audimu, ornamentų kompozicija, kuriai daro įtaką audinio faktūra.

Analizuojami principai, kuriais kuriama raštų kompozicija visoje audinio (ilustracijos 85, 86, 87, 88, 93) ir vieno raporto plokštumoje, ir lyginami. Tai leido I. Nėnienei atskleisti įvairias kultūrinės sąsajas ir užsupalų išraiškos kaitą.

Nemažai dėmesio skirta ir skraisčių (užsupalų) puošybos būdams, reikšmėms, jų paplitimui ir kaitai, kitoms apdailos priemonėms. Tai turbūt pirmas toks išsamus lietuvių tyrinėjimuose darbas apie kutus, jų tipus, paplitimą, kaitą. Vis dėlto atrodo, užmarštin nueina pinti kuteliai, kurie buvo XIX a. pirmojoje pusėje prisiuvami prie medvilninių skarų, drobulių ir austų ataudų ripsu kutelių (ne pinikų), kuriais puoštos aukštaičių prijuostės, kiti tekstilės dirbiniai. Jie lietuvių mokslinėje literatūroje beveik nebeminimi, neaprašoma jų darymo technika ir paplitimas.

Skyrelis, užbaigiantis monografiją, – tai skaros kaip simbolio aptarimas. Čia, pasitelkiant gausius etnografinius duomenis, detalai apibūdinamas skarų išsigijimas ir naudojimas. Atskirai pažvelgta į Lietuvos rusių sentikių skarų naudojimo ypatumus, jų kaitą, atskleista, kaip skara išlieka modernioje lietuvių kultūroje įgaudama simbolio prasmę. Atskleidusi skirtingą skarų raišką įvairiose plotmėse, autorė parodė, kaip kinta ir išlieka daikto, jo gamybos, dėvėjimo tradicijos, įgydamos vis kitas išraiškos formas.

Monografijoje yra daug pagirtinų dalykų, nors pasitaiko ir klaidų. Labai gerai, kad autorė nurodo, nors ne visur, kur nuotraukoje pavaizduota kostiumo arba nešiosenos rekonstrukcija. Nešiosenos rekonstrukcijos taip pat yra ir p. 64, pav. 30–31, p. 65 (32–33) ir kitos; šiais atvejais ekspedicijos metu pati pateikėja ar viena iš dalyvių buvo aprenpta pagal pateikėjos pasakojimą pas ją rasta drabužiais. Deja, yra korektūros klaidų, kurių viena gana didelė: p. 132 rašoma kad „faktūrinio audinio te-

ritorinis paplitimas dvejopas: pietinėje Lietuvos dalyje jis būdingesnis lininiams užsupalams, o vakarų, šiaurės-rytų ir vidurio Lietuvoje – vilnioniams (3 žemėlapis)“, tačiau nurodytame žemėlapyje sumaišyti ženklų įvardijimai: ten, kur nurodyta „balti, drobiniai“, turi būti „įvairiaspalviai vilnioniai“ ir atvirkščiai. Pasigedau žemėlapių ir lentelių sąrašo.

Monografija labai gražiai išleista, solidžiai atrodo kokybiškos, informatyvos iliustracijos: 24 spalvotos, 188 nespaltvotos nuotraukos ir paveikslai, 7 žemėlapiai, 8 lentelės, 35 diagramos. Drįsčiau sakyti, kad ši monografija yra pirmas toks leidinys, kuriame atlikta visapusiška, nuodugni lietuvių skarų dėvėjimo, gamybos, raštų, puošybos analizė. Ingos Nėnienės monografija yra labai vertingas įnašas ne tik į lietuvių etnologijos tyrimų aruodą, bet ir puikus darbas, pritraukiantis platų skaitytojų būrį.

Irma Šidiškienė

Laima A n g l i c k i e n ė. **Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore.** Vilnius: Versus Aureus, 2006. 278 p.: iliustr.

Knygos pavadinimas iš pirmo žvilgsnio leistų priskirti šį tyrinėjimą tautosakos sričiai ir iškiltų klausimas, ar ją verta analizuoti etnologijos ir socialinės antropologijos žurnale. Tačiau pati sąvoka „kitatautis“ siejasi su etniškumo tematika ir etnologijos (paryškinta Ž. Š.) mokslu bei patraukia ir kitų mokslų tyrinėtojų dėmesį. Tuo labiau, kad Laimos Anglickienės tyrimas smarkiai praplečia šio mokslo ribas. Jau pratarmėje matome, kad autorė stengiasi išvengti „mažumos“ sąvokos, taip

pat į pirmą vietą iškelia etnologams ir antropologams įprastą „etninės grupės“ terminą. Ne tik su tautosakos mokslu susiję ir monografijos iškelti tikslai: „aptarti kitataučių įvaizdį XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės lietuvių liaudies kultūroje, o daugiausia folklore, išsiaiškinti, kokie kitoniškumai labiausiai pastebimi folklore, pažinti tų personažų turinį, meninę jų paveiklo išraišką ir vertę, apskritai visuomeninę reikšmę per keletą šimtmečių. Gana etnologams įprasti ir tiriamieji metodai: istorinis-lyginamasis ar struktūrinis. Daugiadisciplininį požiūrį į etninių mažumų problemą liudija ir įvadas. Jame, be tyrimų ir šaltinių apžvalgos, yra poskyris „Demografiniai duomenys“, kuriame aptariami „Kitataučių Lietuvoje atsiradimo keliai“ ir „Tautinė Lietuvos gyventojų sudėtis XIX a. II pusėje – XX a. I pusėje“. Aptardama šaltinius, autorė apžvelgia istorines žinias apie kitataučius ir išskiria istorijos, literatūros ir kalbos šaltinius. Tyrinėjimų apžvalga taip pat suskirstyta į du skirsnius: greta tautosakos tyrinėjimų išskiriami dar ir persirengimo papročio tyrinėjimai. Tai sritis, kuri, be abejonės, jau yra ne tautosakos, bet etnologijos mokslo objektas, nes apima ne žodinę kūrybą, bet paprotinius veiksmus. Tiesa, čia kiek daugiau dėmesio galėjo būti skirta Arūno Vaičekausko darbams.

Skyriuje „Kitataučių traktavimas tradicinėje kultūroje“ (vartočiau žodį „įvardijimas“ – Ž. Š.) aptariama opozicija „savas – svetimas“, kitataučių stereotipai ir jų kitoniškumo požymiai, aptariami ir kitataučiai burtininkai. Analizuodama opoziciją savas – svetimas, autorė išskiria septynis „svetimumo“ hierarchinius lygius: 1. Priklausomybė mitiniam pasauliui; 2. Kitatis; 3. Kitatautis; 4. Kitos socialinės grupės žmogus; 5. Kitos etnografinės srities žmogus; 6. Kitos vietovės, kaimo narys; 7. Kitos giminės, šeimos žmogus. Toks

skirstymas yra logiškas, gal dar vertėtų diferencijuoti kitatikio kategoriją. Be abejo, skyrėsi katalikų požiūris į stačiatikius ar liuteronus ir iš viso nesuprantamą tikėjimą išpažįstančius judėjus ar musulmonus. Skyrėsi ir galimybės kurti krikščioniškas ir nekrikščioniškas polikonfesines šeimas. Analizuodama kitataučių stereotipus, autorė pagrįstai pažymi jų kontraversiškumą. Ta pati etninė grupė folklore ar realiaime gyvenime gali būti vaizduojama ir teigiamai, ir neigiamai. Dominuojantys stereotipai realiaime gyvenime ir tautosakoje, pasak autorės, taip pat gali skirtis. Atskleidama Lietuvos etninių grupių kitoniškumo požymius, autorė juos aiškina keliomis priežastimis: 1. Kita religija; 2. Kiti papročiai; 3. Priklausymas kitam luomui, socialiniam sluoksniui; 4. Skirtinga kalba; 5. Skirtinga išvaizda (antropologiniai, funkciniai ir socialiniai požymiai; mažai skiriančios antropologiniams požymiams, žmonės neretai akcentuoja aprangą); 6. Kitoks vyraujantis temperamento tipas. Kitataučiams neretai priskiriama magiškų galių ir, kaip pažymi autorė, daliai etninių grupių priskiriama tam tikra „specializacija“: latvės neva galinčios atimti karvėms pieną, čigonės mokančios užleisti namus žiurkėmis ar pelėmis, o vengrai kiek kitaip vadinami – ne burtininkais, o daktarais. Ypač dažnai kenkimo veikla priskiriama žydams, kai kuriais atvejais, kaip nurodo L. Anglickienė, vieni kitataučiai neva galėdavę panaikinti kitų svetimtaučių ar savo tautiečių burtus.

Dar glaudžiau su etnologija siejasi skyrius „Svetimtaučiai lietuvių papročiuose“. Čia nagrinėjamas kitataučių vardo paminėjimas agrarinėse apeigose (ypač per sėją arba siekiant išvengti žaibo ar prašant giedros) ir persirenginėjimo kitataučiais (daugiausia žydais, čigonais) papročiai. Analizuojant persirengėlius, išskiriamos įvairios jų grupės (Užgavėnių, Velykų, tarpušven-

čio, vestuvių, linamynio), analizuojami ir kaukių savitumai. Teigiama, kad kaip ir tautosakoje, čia iškeliami tik vienas ar keli kitataučiui būdingi bruožai. Kiti poskyriai pretenduoja į tautosakos sritį. Poskyryje „Kitataučių tema tautosakoje“ analizuojamos svetimtaučių populiarumo priežastys, atskleidžiami populiariausi tautosakos žanrai, analizuojamas folkloro apie kitataučius tarptautiškumas, atskleidžiamas kitų tautų folkloro požiūris į lietuvius. Pasak autorės, populiariausi tautosakos kūrinuose minimi kitataučiai (mažėjančia tvarka): 1. Žydai; 2. Čigonai; 3. Vokiečiai; 4. Slavų tautos; 5. Švedai ir prancūzai; 6. Latviai/ vengrai/ totoriai; 7. Kiti. Poskyryje daromos išvados, kad kitataučio paveikslas visų tautų folklore būna neigiamas, rečiau neutralus. Šis reiškinys gyvuoja dėl kitos tautos kitoniškumo, svetimumo.

Paskutiniajame skyriuje „Svetimtaučių įvaizdis lietuvių tautosakoje“ daugiausia dėmesio skirta žydams. Ši etninė grupė gali būti interpretuojama daugialypiai: kaip apgavikai arba apgavikų aukos ar net laimės simboliai. Populiariausia tema – žydas kitatikis, rečiau akcentuojama priklausomybė kitam socialiniam sluoksniui (prekybininkas ar smuklininkas). Autorės teigimu, netgi tada, kai žydo paveikslas yra neigiamas, medžiaga neužfiksuoja antisemitinių elementų, nors kai kada žydai kaltinami Kristaus nukryžiuavimu ir ritualiniu krikščionių žudymu. Pasak autorės, pokario metais atsvara įvairiems kaltinimams tampa žydo, kaip genocido aukos, paveikslas. Šalia negatyvaus vaizdavimo žydo paveiksliui būdingas ambivalentiškumas: „jis ir apgavikų auka, ir pats sugeba kitus nurungti savo gudrumu, apskrumu. Dar kitur jo vaizdavimas neutralus – jis paprasčiausiai kitoks, ir tiek“. Nemažai dėmesio skiriama ir čigonams (dabar dažniau vartojamas „romo“ terminas). Jų personažai taip pat ambivalentiški, apimantys apgaviko, gud-

ruolio ir apgautojo reikšmes. Nors, autorės teigimu, lietuvis galų gale pasirodo pranašesnis už kitų tautybių atstovus, vis dėlto dažniausiai būna priverstas pripažinti čigono apskrumą ir pranašumą. Daroma išvada, kad tolerantiškumas, net atlaidumas čigonų gyvenimo būdui mūsų tautosakoje turi senas, šimtmečiais matuojamas tradicijas. Vokiečiai, kaip ir kitose šalyse, neretai įkūnija kvailumo stereotipą. Tautosakoje atspindimi du bendravimo su vokiečiais aspektai: kova su jais ir kaimynystė. Visais atvejais, net ir kaimynystės kontekste, vokiečiai vaizduojamas neigiamai, kadangi priklausė kitam socialiniam sluoksniui – buvo dvarininkas, amatininkas, pirklys. Atskiru poskyriu išskiriami ir slavai. Pasak autorės, labai sunku suprasti, kada kuri etninė grupė turima omenyje, nes lenkas, rusas, baltarusis, ukrainietis retai paminimi. Dažniau vartojamas gudo pavadinimas. Vis dėlto, autorės teigimu, tautosakos apie slavų tautas tiek spausdintinėje literatūroje, tiek ir rankraštynuose yra labai mažai, tad ir sunku daryti svarnesnius apibendrinimus. Tačiau atskirais poskyriais išskiriamos ir kelios slavų tautos. Nelabai sutikčiau su rusus ir baltarusius mininčių tautosakos motyvų gretinimu. Baltarusiai, nuo seno gyvenę lietuvių kaimynystėje, gretinami su tik prieš kelis šimtmečius į Lietuvą persikėlusiais priglombsčio nuo religinio persekiojimo ieškojusiais sentikiais ar į Lietuvą po įtraukimo į Rusijos imperiją atsikėlusiais žmonėmis. Tačiau poskyryje apie baltarusius mažai užsimenama, minimas gudo įvaizdis (autorės aptartas jau anksčiau) ne visada apibūdina baltarusius. Lenko įvaizdį tautosakoje nemažai lėmė ir tarpukariu susidariusi politinė situacija. Kita vertus, autorės manymu, gali kilti klausimų ir dėl tautosakoje minimų lenkų tautybės, nes lenkais galėjo būti pavadinti ir lietuvių bajorai, kurie kalbėjo lenkiškai ir buvo perėmę lenkiškos

kultūros bruožus. Nors visi slavai tautosakoje buvo vaizduojami gana neigiamai, realiame gyvenime lietuvių etninė grupė rytinėje Lietuvos dalyje gana sparčiai tirpo. Slavai analizuoti viename skirsnyje, remiantis jų kalbine priklausomybe ir kultūriniu bendrumu, o švedai su prancūzais išskirti kartu remiantis jų atėjimo į Lietuvą aplinkybėmis. Jie į Lietuvą atėjo kaip priešai. Švedai ir prancūzai įvaizdį randame ir tuose pačiuose tautosakos žanruose: padavimuose, legendose, pasakojimuose, karinėse istorinėse dainose, patarlėse. Dar mažiau tautosakos žanruose aptinkami artimiausi lietuvių kaimynai latviai. Pasakojamojoje tautosakoje jie beveik be išimties minimi kaip burtininkai, patarlėse – kaip apgavikai. Panašiai dažnai minima ir kur kas tolimesnė tauta – vengrai. Dauguma atvejų jie – gydytojai. Panašiai vietos skirta ir totoriams bei turkams. Kadangi tautosakoje kai kada jie neskiriami, knygoje aptariami kartu. Pasak L. Anglickienės, tai ryškūs svetimieji dėl religijos, papročių, antropologinio tipo, priklausomybės karių luomui. Tautosakoje tai neutralus karys, karys priešas ir svetimoms giminės atstovas. Tarp kitų etninių grupių dar minimi austrai, japonai, karaimai.

Tyrimą apibendrina išvados ir trumpa santrauka anglų kalba. Knygos gale pateikiamos santraukos, platus naudotos literatūros sąrašas, apimantis įvairiems moks-

lams atstovaujančius lietuvių, rusų, anglų, vokiečių, lenkų ir kitomis kalbomis skelbtus tyrinėjimus.

Knygą recenzavo Romualdas Apanavičius, Gražina Kazlauskienė ir Kostas Aleksynas. Monografijos išleidimą rėmė Lietuvos mokslo ir studijų fondas. Puikiai savo darbą atliko redaktorė Margarita Dautartienė ir maketuotojas Linas Vaškevičius. Viršelis, mano nuomone, turėtų būti kiek raiškingesnis. Negalinčio perskaityti šios knygos kitataučio žvilgsniu jis vizualiai gali pasirodyti kiek niūrus. Didesnis turėtų būti ir tiražas. 500 egzempliorių Lietuvos skaitytojams užteks tik trumpam. Tačiau autorės atliktą darbą galima įvertinti teigiamai. Neabejotinai ši knyga yra naujas puslapis Lietuvos etninių grupių tyrinėjimuose. Tuo labiau, kad etnologijos erdvėje monografijų, apimančių visas Lietuvos etnines grupes, dar nėra. Manau, ši knyga – tai sėkmingas bandymas tyrinėti Lietuvos etninių grupių kultūrą, paskata toliau tyrinėti šias Lietuvos etnines grupes. Pritariu leidyklos nuomonei, kad šia tema pateikti teoriniai apibendrinimai pravers ne tik folkloristams, etnologams, bet ir kitų humanitarinių ar socialinių mokslų atstovams bei plačiajai visuomenei. Kitų etninių grupių atstovus ši knyga galėtų paskatinti pasidomėti, koks lietuvių įvaizdis vyrauja jų tautų folklore.

Žilvytis Šaknys